

även ett resultat av författarens egna empiriska källstudier. Primärmaterialet är rikt och varierat. Det består dels av skriftliga källor samlade ur företagsarkiv, Kommerskollegiums arkiv och museisamlingar, dels de flerfaldiga statliga utredningarna om branschen, dels av branschtidskrifter, dels av arkiverade intervjuer med konfektionsarbetare. Särskilt det muntliga underlaget ger närhet till några av de människor som det till syvende och sist handlar om, och till deras vardag i arbetet. Intervjumaterialet används också för att rekonstruera arbetsprocesser och fånga detaljer i hur arbetet organiserades, vilket kan vara svårt utifrån andra arkivkällor. Möjligtvis hade jag önskat att författaren tydligare kopplade detta viktiga angreppssätt till den omfattande och under de senaste decennierna växande litteraturen om *oral history*.

Sammantaget är detta en välskriven bok, som återger stora delar av ett rådande kunskapsläge, som tillför ny kunskap genom författarens egna källstudier, och inte minst är viktig eftersom den underlättar framtida forskningsinsatser med konfektionsindustrin i fokus. Uppstartssträckan blir säkert kortare för nytillkomna forskare på detta fält när branschens utveckling och struktur nu redan finns beskriven. Boken ger dock inte "en fullödig bild av en på många vis särpräglad industri" (s. 329), vilket författaren i sin sammanfattande diskussion åtminstone antyder att den skulle göra. Daun skriver till exempel, som nämnts, att boken har ett arbetarhistoriskt perspektiv. Hade boken verkligen haft ett arbetarhistoriskt perspektiv, hade den fackliga rörelsen kunnat vara en viktigare aktör än vad som nu är fallet. I slutkapitlet, där Daun drar ihop vad han bedömer som viktigast, tilldelas inte Beklädnadsarbetareförbundet eller dess avdelning i Borås något aktörskap. Sett till sin helhet finns det mycket lite om arbetsmarknadsrelationer i boken, det vill säga om relationen och dess förändringar över tid mellan de fackliga organisationerna i konfektionsbranschen och arbetsgivarna och deras organisationer. Men aspekter som saknas går som bekant att peka ut i alla böcker!

Stockholms universitet

JOHAN SVANBERG

Susanna Erlandsson, *Personal Politics in the Postwar World: Western Diplomacy Behind the Scenes* (London & New York: Bloomsbury 2022). 232 s.¹

Susanna Erlandsson har skrivet en elegant og viktig bok, som er like deler empirisk godteri og konseptuell meditasjon. *Personal Politics in the Postwar World: Western Diplomacy Behind the Scenes* setter det diplomatiske par i sen-

1. Då Susanna Erlandsson är ordinarie redaktör för *Historisk tidskrift* har denna recension administrerats enbart av redaktionssekreteraren. Reds anm.

trum – og mer presist Eelco og Margaret van Kleffens. “The van Kleffens”, som de ofte ble kalt, var et av mange innflytelsesrike og gjensidig avhengige diplomat-par som travet rundt på og formet etterkrigstidens internasjonale scene.

Eelco var jurist og diplomat. Han gikk gradene i det nederlandske utenriksdepartementet i mellomkrigstiden, og var også innom Folkeforbundets juridiske seksjon og Royal Dutch Petroleum. I 1939 ble han utenriksminister og dermed en del av den nederlandske eksilregjeringen. Etter krigen besatt han mange viktige posisjoner: Nederlandsk representant til FNs sikkerhetsråd, fast representant til FN, ambassadør til Washington D.C. og Lisboa, fast representant til NATO, OEEC og det Europeiske Kull og Stål Fellesskap. En alminnelig diplomatisk biografi ville formentlig fulgt Eelcos vei til toppen, spurt hva som formet ham og hva hans offisielle diplomatisk bidrag var – mannen, og hans ganske briljante karriere, ville vært hovedrollen.

Susanna Erlandsson har helt andre planer: en like viktig rolle tildeles nemlig Margaret van Kleffens, som dro med sin mann i eksil til London under krigen og fulgte med på alle hans etterfølgende utplasseringer. Margaret var en viktig nettverksbygger og den som arrangerte alle middagene, lunsjene, cocktail-festene, teselskapene og helgebeseøkene, der diplomatiske relasjoner ble bygget. Hun representerte Nederland til sosiale arrangementer, ofte som Eelcos stedfortreder. Hun var hans sekretær, praktiske håndlanger, og hans tette diplomatiske sparringpartner. Hun hjalp ham med å skrive en av krigsårenes viktigste propagandabøker om Nederlands okkupasjon – hun holdt fortet når ektemannen var syk.

Poenget er at i et yrke der private relasjoner og offentlige posisjoner er uløselig forbundet, og i en tid der sosiale forhold, hierarkier, roller og praksiser var kjønnet på en særlig måte, var det velsmurte diplomatiske par en vesentlig enhet. Som Erlandsson påpeker, ble både ambassadørfruen og ambassadøren vurdert, når utenriksdepartementet skulle velge noen til en ny post.

Introduksjonen har tre formål, som pensles ut i bokens enkelte deler. Den vil klargjøre hvorfor diplomati bør forstås som en kjønnet institusjon, der både formalia og mer flytende normer, plasserer mann og kvinne i særlige og vedvarende roller. Som en rød tråd gjennom boken er følgende poeng: jobben var ikke formet rundt mannen alene, men rundt det heteroseksuelle par. Videre viser hun hvordan hennes studie av “the van Kleffens” er et prov på noe større: en mikrohistorisk studie, som forteller noe om vestlig diplomati i etterkrigstiden og den diplomatiske institusjon som sådan. Til sist belyser hun hvordan man kan forstå samspeillet mellom det personlige og det politiske. Dette er sånn sett uløselig knyttet til hennes mikrohistoriske tilgang (Margarets dagbok er en av bokens viktigste kilder til de små personlige ting som fyller den diplomatiske hverdagen), som i sin tur er avgjørende for

å klargjøre hvordan diplomati er kjønnet. I det hele tatt har introduksjonen den effekt at man som historiker blir tvunget (og fristet) til å gjentenke hvordan man tilgår feltet – det er vanskelig å ignorere de perspektiver Erlandsson stiller opp, når de først er italesatt.

Boken er deretter tematisk delt opp: Første del tar for seg det diplomatiske par, andre del det diplomatiske hjem, tredje del middagsdiplomati (eller kanskje måltidsdiplomati) og fjerde del dykker ned i det man kan kalle diplomatiske evner (og sinnelag).

Over fire avsnitt (Del 1) viser Susanna Erlandsson hvordan det diplomatiske par fungerte i etterkrigstiden. Margaret blir gjennomgående benyttet både som eksempel og som analytisk redskap. Ved å sette henne i relasjon til andre kvinner og andre par, blir det normale og det eksepsjonelle belyst. Hovedpoenget er at selv om kvinner “forsvant” fra offentlig diplomati en gang på 1800-tallet, så betyr det ikke at man skal neglisjere den rolle de spilte i den private sfære. Her fantes en kjønnet rolle – som Margaret noen ganger opponerte mot – som gav en særlig, om enn begrenset, form for makt. Denne makten bør ikke skrives ut av vår forståelse av det diplomatiske virke.

Del 2, om det diplomatiske hjem, viser med all tydelighet hvorfor Erlandssons perspektiv gir mening. Margaret og Eelcos hjem var en velorkestrert diplomatisk arena. Orkestrering krever gjerne et orkester og en dirigent, og Erlandsson viser hvordan Margaret, som så mange andre diplomatfruer, svingte taktstokken over et større hushold, med kokker, tjenere, tjenestpiker og sjåfører. Dette var en ledelsesjobb. Hjemmets private karakter var en valuta som steg i verdi i takt med Margarets evner til å planlegge for, motta, brødfø og underholde en nærmest uendelig serie av gjester. Noen ble husvenner – nære bånd og intimitet ble da nøkkelen til gjensidig diplomatisk tillit. Andre ganger skulle det bare være spektakulært, og gjerne mer prangende enn konkurrerende diplomatiske hushold. Denne arena bør likeledes ikke skrives ut av vår forståelse av det diplomatiske virkefelt.

Hvis Del 2 handler om rom, handler Del 3 om praksis. Middagsdiplomati, matdiplomati, måltidsdiplomati eller gastronomisk diplomati har fått mye oppmerksomhet i senere tid. Særlig har tidlig moderne historikere demonstrert de innsikter et slikt fokus kan gi. Erlandsson analyserer de mange forskjellige funksjoner mat og måltider hadde hos «the van Kleffens»: det kunne styrke nasjonal samhørighet, bygge og opprettholde nettverk, fremheve politiske eller økonomiske emner (eller produkter), og øke ens sosiale status i diplomatiets sosiale mikrokosmos som et spill til verdens hakeorden. Som en form for sosiabilitet er det å dele mat og drikke essensielt – dets symbolske rolle i diplomatiet likeledes. Om det var offentlige banketter eller private sammenkomster, så er måltidsdiplomati et av de viktigste steder det politiske og det personlige møtes. Om det ble et lykkelig møte avhang

i meget stor grad av Margaret. Disse gjøremål bør neppe neglisjeres i vår forståelse av diplomatisk praksis.

I den siste delen om evner og sinnelag (Del 4), viser Erlandsson med forfinet sans for detaljer, hvordan diplomatiske kompetanser blir praktisert, belønnet og bedømt ut ifra kjønn, rase, klasse og posisjon i et delvis eksplisitt, delvis implisitt hierarki. Noen trekk var dog ganske vedvarende: kvinnens rolle var ofte å behage mannen. Margaret van Kleffens' dagbøker viser at dette kunne arte seg som strategisk øvelse eller som subtil forlystelse (og ofte begge deler), og at det i alle tilfeller spilte en vesentlig rolle i å bygge relasjoner, tilgå informasjon og forhandle posisjoner i det diplomatiske miljø. Disse evnene bør også være del av vår forståelse av hva som er vesentlige diplomatisk anlegg.

Susanna Erlandssons bok bør leses av alle som er interessert i å forstå diplomatiet som institusjon og praksis. Gjennom en nær og perspektivrik studie av Margaret og Eelco van Kleffens får man en bredere fortolkning av diplomatisk makt, diplomatiske arenaer, diplomatisk praksis og diplomatiske evner. Erlandssons raffinerte studie underbygger således på mesterlig vis det som på alle måter er et viktig konseptuelt, historiografisk og erkjennelsesmessig bidrag til ny diplomatisk historie.

Saxo-Instituttet, Københavns Universitet

HAAKON A. IKONOMOU